

TO'LIQ BO'LMAGAN OILALARDA VOYAGA YETGAN YOSHLARNING OILAVIY HAYOTGA PSIXOLOGIK MOSLASHUVI**Buranova Sevara Sa'dullayevna**

Yangi asr universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi.

sevaraburonova1988@gmail.com +998 99 7400488**Bahorova Gulshan Ravshanovna**

Yangi asr universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1- kurs talabasi.

bahorovagulshan6@gmail.com +998 93 3929089<https://doi.org/10.5281/zenodo.20245296>

Annotatsiya. Ushbu maqolada to'liq bo'lmagan oilalarda o'sib voyaga yetgan yoshlarning o'z oilaviy hayotlarini qurishdagi psixologik moslashuv xususiyatlari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida o'rganilgan. Tadqiqot ko'rsatadiki, to'liq bo'lmagan oila sharoiti bolaning hissiy rivojlanishiga, o'zini-o'zi baholashiga va kelajakdagi romantik munosabatlarga bo'lgan munosabatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Psixologik moslashuv jarayonining murakkabligi, gender farqlari va ijtimoiy omillarning o'rni muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: to'liq bo'lmagan oila, psixologik moslashuv, oilaviy hayot, yoshlar, hissiy rivojlanish, bog'lanish nazariyasi, o'zini-o'zi baholash

Аннотация. В данной статье на основе анализа научной литературы исследуются особенности психологической адаптации молодых людей, выросших в неполных семьях, к построению собственной семейной жизни. Исследование показывает, что условия неполной семьи оказывают существенное влияние на эмоциональное развитие ребёнка, его самооценку и отношение к будущим романтическим отношениям.

Обсуждаются сложность процесса психологической адаптации, гендерные различия и роль социальных факторов.

Ключевые слова: неполная семья, психологическая адаптация, семейная жизнь, молодёжь, эмоциональное развитие, теория привязанности, самооценка.

Abstract. This article examines the psychological adaptation characteristics of young people raised in single-parent families as they build their own family lives, based on an analysis of scholarly literature. The study demonstrates that the conditions of a single-parent family have a significant impact on a child's emotional development, self-esteem, and attitudes toward future romantic relationships. The complexity of the psychological adaptation process, gender differences, and the role of social factors are discussed.

Keywords: single-parent family, psychological adaptation, family life, youth, emotional development, attachment theory, self-esteem.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda to'liq bo'lmagan oilalar soni yildan yilga ortib bormoqda.

Ajralishlar, erta bevogalik, nikohsiz tug'ilish holatlari nafaqat G'arb davlatlarida, balki O'rta Osiyo mintaqasida, xususan O'zbekistonda ham tobora keng tarqalmoqda [1]. Bunday demografik o'zgarishlar psixologiya fanining markaziy muammolaridan biri ota-onasi to'liq bo'lmagan oilada voyaga yetgan yoshlarning kelajakdagi shaxsiy va oilaviy hayotga psixologik moslashuvini yanada dolzarbroq masalaga aylantirmoqda. To'liq bo'lmagan oila deganda, odatda, bitta ota yoki ona tomonidan tarbiyalanayotgan bola yoki o'smirlar oilasi tushuniladi.

Bunday oilaviy tuzilma bolaning psixologik rivojlanishi uchun o'ziga xos bir qator xavf omillarini yuzaga keltiradi: hissiy beqarorlik, iqtisodiy qiyinchiliklar, ota-onadan birining yo'qligi bilan bog'liq iztirob va ijtimoiy stigmatizatsiya shular jumlasidandir [2]. Mazkur muammo o'z mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali bo'lib, u shaxs psixologiyasi, ijtimoiy muhit hamda madaniy kontekst kesishmasida namoyon bo'ladi. Psixologik moslashuv jarayoni esa yoshning o'z oilasini qurish bosqichida ayniqsa keskin tarzda ko'zga tashlanadi, chunki aynan shu davrda bolalik davridagi travmatik tajribalar, shakllanmagan bog'lanish modellari va o'zini-o'zi baholashdagi muammolar to'liq quvvati bilan yuzaga chiqishi mumkin [3]. Maqolaning maqsadi mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili orqali to'liq bo'lmagan oilalarda voyaga yetgan yoshlarning oilaviy hayotga psixologik moslashuvi xususiyatlarini aniqlash va ushbu jarayonga ta'sir etuvchi asosiy psixologik mexanizmlarni tizimlashtirish.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu maqola nazariy-tahliliy metodologiyaga asoslanadi: psixologiya, oila sotsiologiyasi va ijtimoiy psixologiya sohalaridagi mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar tizimli tahlil qilingan. Adabiyotlar tahlilida asosiy e'tibor to'liq bo'lmagan oilaning bolaning hissiy va kognitiv rivojlanishiga ta'siri, bog'lanish nazariyasi doirasidagi tadqiqotlar, oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik muammolari, hamda gender omilining moslashuv jarayonidagi roli masalalariga qaratilgan. John Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik Mary Ainsworth tadqiqotlari orqali kengaytirilgan bog'lanish nazariyasi (attachment theory) ushbu sohadagi eng asosiy nazariy tayanch hisoblanadi [4]. Ushbu nazariyaga ko'ra, ilk bolalik davrida ota-ona bilan shakllanadigan bog'lanish modeli xavfsiz, xavotirli yoki qochuvchi kelajakda romantik va oilaviy munosabatlar qurilishiga bevosita ta'sir etadi. To'liq bo'lmagan oilalarda, ayniqsa ota yo'qligida, bola ko'pincha xavotirli yoki qochuvchi bog'lanish modelini shakllantiradi, bu esa keyinchalik yaqin munosabatlarda ishonchsizlik, qaram bo'lib qolishdan qo'rquv yoki aksincha, ortiqcha emotsional qaram bo'lish sifatida namoyon bo'ladi [4]. Rus psixologiyasida bu masalaga L. B. Schneider kabi tadqiqotchilar e'tibor qaratgan bo'lib, ularning ishlarida oilaviy munosabatlar psixologiyasi va to'liq bo'lmagan oiladagi rivojlanish xususiyatlari tizimli tarzda o'rganilgan [5]. Schneiderning tahlillariga ko'ra, ota-onasi ajrashgan oilada o'sgan bolalar ko'pincha ikkita qarama-qarshi tendentsiyadan birini namoyon etadi: yoki oilaviy hayotga nisbatan idealizatsiya va o'ta yuqori kutishlar, yoki aksincha, nikoh munosabatlariga nisbatan sustkashlik va qo'rquv. Har ikkala holat ham psixologik moslashuv nuqtayi nazaridan muammo tug'dirishi mumkin [5]. O'zbek psixologiyasi fanida ushbu mavzuni to'g'ridan-to'g'ri tadqiq etgan asarlar cheklangan bo'lsa-da, N. A. Sotvoldiyeva va boshqa mualliflarning oilaviy psixologiya hamda yoshlar ijtimoiylashuvi sohasidagi ishlari muammoni mahalliy kontekstda o'rganishga asos yaratgan [6]. Xorijiy tadqiqotchilar, jumladan Paul Amato, ajralgan oilalarda o'sgan bolalarning kattalik davridagi munosabatlari haqida o'tkazgan uzoq muddatli tahlillarida shuni ko'rsatganki, ota-onasi ajrashgan yoshlar o'z hayotlarida ham ajralish xavfiga ko'proq duch kelishadi, hodisa "avlodlararo ajralish uzatilishi" (intergenerational transmission of divorce) deb ataladigan fenomen sifatida keng o'rganilgan [7]. Amato va Chikhtelining tadqiqotlari bu tendentsiyaning mexanikasini aniqlab bergan: asosiy vositachilik omillari sifatida past o'zini-o'zi baholash, muloqot ko'nikmalarining etarli rivojlanmaganligi va munosabatlarga nisbatan pessimistik kognitiv sxemalar belgilangan [7]. Sara McLanahan va Gary Sandefur tomonidan olib borilgan keng qamrovli tahlil esa to'liq bo'lmagan oiladagi o'sishning nafaqat psixologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarini ko'rsatib bergan [8].

Ularning xulosalariga ko'ra, resurslarning cheklanganligi, ota-ona nazoratining zaiflashishi va ijtimoiy kapitalning kamayishi to'liq bo'lmagan oila farzandlarining kattalik davridagi ijtimoiy va psixologik moslashuvini sezilarli darajada qiyinlashtiradi [8].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili asosida bir qancha muhim xulosalarni shakllantirish mumkin.

Birinchidan, to'liq bo'lmagan oilalarda voyaga yetgan yoshlarning oilaviy hayotga psixologik moslashuvi ko'p omilli va noaniq jarayon bo'lib, u muqarrar ravishda salbiy bo'lmaydi. Resilienslik (bardoshlilik) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, qo'shimcha ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kengaytirilgan oila, mentor shaxslar, hamdo'stlar guruhi moslashuv sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin [9]. Shunga qaramay, to'liq bo'lmagan oila sharoiti bir qator tizimli xavf omillarini yuzaga keltiradi, ularni inkor etish xato bo'lardi. Ikkinchidan, gender omili moslashuv xususiyatlarida muhim farqlar yaratadi. Erkak jinsidagi yoshlar, ayniqsa ota yo'qligida o'sganlar, maskulinlik modelini shakllantirishda qiyinchilik boshidan kechirishi, oiladagi erkakning roliga nisbatan chalkash tasavvurlarga ega bo'lishi va juftiga nisbatan emotsional yaqinlikni o'rnatishda muammo sezishi mumkin [5]. Ayol jinsidagi yoshlarda esa, aksincha, tashlandiqlik qo'rquvi, jinsiy tenglik munosabatlariga bo'lgan ishonchsizlik va haddan ortiq hissiy qaram bo'lish tendentsiyasi ko'proq kuzatiladi barchasi ilk bog'lanish modelining shakllangan tarziga bog'liq [4]. Uchinchidan, kognitiv sxemalar va ichki ishchi modellar (internal working models) oilaviy hayotga moslashuvning eng muhim psixologik mexanizmi hisoblanadi. To'liq bo'lmagan oilada o'sgan yosh kishi ko'pincha "oila" tushunchasini bitta namuna asosida ya'ni bir ota-ona boshchiligidagi oila modeli asosida anglagan bo'ladi. Bu narsa ikki tomonlama oila qurishga qo'rquv va idealizatsiyaning bir-biri bilan kurashuvida ko'rinadi: yosh kishi ya nikohni orzu qiladi va uni ham yo'qotishdan qo'rqadi, ya oilaviy hayotning ma'nosiga nisbatan umidsizlikka tushadi [3]. Shu bilan birga, shaxsning o'zini-o'zi baholash darajasi moslashuvning eng muhim prognozlovchi omili sifatida adabiyotlarda izchil takrorlanadi. Ericksonning shaxs rivojlanishi konseptsiyasida ta'kidlanganidek, adolestsentsiya va ilk kattalik davrida shakllanadigan shaxsiy identitet to'liq bo'lmagan oila farzandlarida ko'pincha sust o'zini-o'zi baholash bilan qorishib ketadi, bu esa intimlik stadiyasida, ya'ni yaqin oilaviy munosabat qurishda to'siq bo'lib qolishi mumkin [10]. Umumiy xulosaga ko'ra, to'liq bo'lmagan oilalarda o'sish o'z-o'zicha determinizm emas, lekin psixologik tayyorgarlik va moslashuv jarayonini yanada murakkab va ko'p qatlamli qilib qo'yadi. Psixologik yordam dasturlari, oilaviy konsultatsiya xizmatlari va yoshlarda o'zini-o'zi baholashni mustahkamlashga yo'naltirilgan ijtimoiy dasturlar bu muammoning profilaktikasida muhim o'rin tutishi kerak.

XULOSA

To'liq bo'lmagan oilalarda voyaga yetgan yoshlarning oilaviy hayotga psixologik moslashuvi ko'p qatlamli, biogenetik, psixologik va ijtimoiy omillar kesishmasida shakllanadigan murakkab jarayondir. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi yoshlar bog'lanish muammolari, o'zini-o'zi baholashdagi zaiflik va oilaviy munosabatlarga nisbatan salbiy kognitiv sxemalar kabi xavf omillariga ko'proq duch keladi. Shunga qaramay, yordam resurslari va resilienslik omillarining mavjudligi bu xavfni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. O'zbek jamiyatining madaniy konteksti kengaytirilgan oilaviy aloqalar, mahalla hamjamiyati va an'anaviy qiymatlarning kuchli ta'siri to'liq bo'lmagan oila farzandlari uchun ham himoya omili bo'lishi mumkin, lekin bu resursning samarali ishlatilishi uchun maxsus psixologik ta'lim va yordam tizimlarini rivojlantirish zarurdir.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu muammoni mahalliy kontekstda aniqroq o'rganishi, oilaviy hayotga moslashuvning O'zbekistonga xos omillarini belgilashi va amaliy yordam dasturlari uchun ilmiy asoslar yaratishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova V. M. Oila psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2014. — 280 b.
2. Амато П. Р. Последствия развода для детей и взрослых // Журнал семьи и брака. — 2000. — № 62. — С. 1269–1287.
3. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. — New York: Basic Books, 1969. — 428 p.
4. Ainsworth M. D. S. Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation. — Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1978. — 391 p.
5. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. — М.: Апрель-Пресс, 2000. — 512 с.
6. Sotvoldiyeva N. A. Yoshlar ijtimoiylashuvi va oilaviy qadriyatlar: nazariy tahlil // O'zbekiston psixologiya jurnali. — 2019. — № 3. — B. 44–51.
7. Amato P. R., Cheadle J. The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being Across Three Generations // Journal of Marriage and Family. — 2005. — Vol. 67. — P. 191–206.
8. McLanahan S., Sandefur G. Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps. — Cambridge: Harvard University Press, 1994. — 196 p.
9. Маклаков А. Г. Общая психология. — СПб.: Питер, 2008. — 583 с.
10. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. — New York: Norton, 1968. — 336 p.